

Snježana Kordić

Svijet o nama

Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik*. Lincom Europa, München, 2009.

316

Sjetimo se samo koliku javnu pažnju je izazvala prethodna knjiga jednog stranca o našoj jezičnoj situaciji — knjiga Roberta Greenberga. Sve novine govorile su o tom događaju, odmah je u Matici hrvatskoj organiziran simpozij povodom te jedne jedine knjige, što, moramo priznati, nije baš uobičajeno. Greenbergova knjiga je bila odmah i prevedena kako bi hrvatska publika mogla vidjeti da jedan inozemni autor zastupa iste stavove poput kroatista. I doista, u toj znanstveno beznačajnoj knjizi impresija jednog američkog turista s obiteljskog izleta po Balkanu, Greenberg je pasivno preuzeo kroatističke stavove bez preispitivanja, zdravo za gotovo. Unatoč tome, svaki akademik, kojem je jedino stalo iskazivati da je veći Hrvat od drugog kroatista, koristio je na spomenutom simpoziju Greenbergovu knjigu za izražavanje moralnog zgražanja nad njom jer autor iz perspektive stranca nije uspio prepisati baš svaki detaljčić koji kroatisti serviraju u svom ideološki prepunjenom predočavanju prošlosti i sadašnjosti jezične situacije. Nakon takvog iskustva i nakon što smo upravo pročitali najnoviju knjigu o istoj temi jednog prvorazrednog lingvisti — Bernharda Gröschela — koja je i po svojoj temeljitosti i po svojim zaključcima dijametralno suprotna od kroatističkih želja, čitatelju nadire samo jedna slika kako bi mogla izgledati reakcija: urnebesni krik iz usta svih kroatista.

Gröschelova monografija rezultat je desetogodišnjeg rada, spoja zavidnog općelingvističkog i južnoslavističkog znanja te iščitavanja ogromne literature, koja obuhvaća nevjerojatnu brojku od preko tisuću i petsto bibliografskih jedinica (str. 380–451). Naravno da je u to uključena i diskusija o jeziku unutar *Književne republike*, o kojoj Gröschel iznosi svoje mišljenje na mnogo mjesta u knjizi, pa se ova monografija može smatrati i svojevrsnim prilogom toj diskusiji od strane jednog inozemnog eksperta.

Pokazujući da Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore zajedničkim standardnim jezikom koji se sastoji od nacionalnih varijanata, Gröschel podvrgava kritici tvrdnje najprominentnijih domaćih kroatista. A riječ je o tvrdnjama koje su zadnjih desetljeća postale opća mjesta u kroatistici. Tko od nas još nije čuo tezu da je srpskohrvatski apstraktan pa zato nepostojeći jezik? Nju Gröschel opovrgava uzvraćajući zastupniku takvog shvaćanja Stjepanu Babiću da ako se odriče konkretno postojanje srpskohrvatskog jezika jer se on ostvaruje uvijek u obliku jedne od varijanti, onda »bi čovjek morao doći do zaključka da npr. njemački jezik, engleski i francuski 'realno' ne postoje« (75). Naime, i oni se ostvaruju uvijek u obliku jedne od nacionalnih varijanti.

Opće mjesto u kroatistici je i tvrdnja Dalibora Brozovića da varijante funkcioniraju za narode koji ih koriste kao standardni jezici pa da one zato jesu standardni jezici. Međutim, Gröschel pokazuje da »taj iz jednakosti funkcioniranja izvedeni zaključak 'standardne varijante su standardni jezici' nije metodološki održiv« (127). Ova neodrživost očita je već iz same klasifikacije standardnih jezika: oni se, naime, klasificiraju u standardne jezike bez varijanata (*monocentrične*) i u standardne jezike s varijantama (*policentrične*) (127). To znači da svaki kroatist koji ima barem osnovna znanja o standardnim jezicima morao je već otprije uvidjeti neutemeljenost Brozovićeve teze. Njena ukorijenjenost u domaćoj sredini samo svjedoči o deficitima u obrazovanju kod kroatista.

Manjkavo obrazovanje Gröschel vidi i u Brozovićevoj tvrdnji da postojanje jedinstvenog standarda u povijesti preduvjet je da bi se moglo govoriti o policentričnom jeziku. Podsjeća da jedinstveni standard nije u povijesti postojao npr. kod njemačkog jezika, a usprkos tome radi se o policentričnom jeziku (65).

Oskudna znanja Gröschel pripisuje Daliboru Brozoviću i Mariju Grčeviću kad različiti jezični razvoj kroz povijest gledaju kao prepreku za uvrštavanje u jedan policentrični jezik. Pa unutar drugih policentričnih jezika »jezičnopovijesna pozadina je u nekim slučajevima još daleko heterogenija« nego kod hrvatske i srpske varijante: npr. kod irskog engleskog, australskog engleskog, kod *Black English* kao podvarijante američkog engleskog (77). A »bez obzira na njihovu nejednaku pozadinu, svi ti jezični oblici ubrajaju se u skup varijanata 'engleski'. Upućivanje na različite preduvjete i odvojeni razvoj na hrvatskom i srpskom području je doduše točno, ali istovremeno i banalno, isuviše banalno da bi se iz toga izvodila nespojivost jednog širom svijeta isprobanog i dokazanog teorijskog sociolingvističkog modela za opis sličnih jezičnih konstelacija — kakav je varijantski model — s konkretnim jezičnim datostima kod Hrvata i Srba« (78).

Isto je i s hindskom i urdskom varijantom, koje kao i hrvatska i srpska varijanta imaju različiti povijesni razvoj, ali te neosporne »jezičnopovijesne razlike ne dopuštaju da se u sinkronijskoj analizi ovi parovi idioma klasificiraju

kao zasebni 'jezici'« (78). Kad Radoslav Katičić ističe da se u povijesti proces standardiziranja odvijao na hrvatskoj i na srpskoj strani razdvojeno pa da se stoga ne može govoriti o jednom standardnom jeziku s varijantama, Gröschel ga podsjeća da »početno razdvojeni procesi standardiziranja bili su i kod hinduske i urdske varijante hindustanskog. Osim toga, kod njih je postojala i vremenska razlika jer je urdska varijanta ranije normirana i kodificirana« (88).

Ako hrvatska i srpska strana svaka za sebe normira i kodificira jezik, to nije dokaz da je riječ o različitim jezicima. Jer inače bi, s obzirom na odvojenost kodifikacija, npr. portugalski u Brazilu i u Portugalu bili različiti jezici, također i španjolski u Latinskoj Americi i u Evropi (88). Budući da Katičić odvojenost kodifikacija navodi kao razlog za zaseban hrvatski i zaseban srpski jezik, Gröschel ga podučava da »kad se normiranje i kodificiranje idioma ne odvijaju monocentrično nego pluricentrično, to principijelno nije nikakva prepreka da ih se klasificira kao varijante jednog jezika« (88).

I o Katičićevom pokušaju da jezik u Hrvatskoj prikaže kao zaseban *Ausbau*-jezik Gröschel na osnovi analize i vlastite upućenosti u literaturu o *Ausbau*-jezicima pokazuje da je neodrživ: »Katičiću se, naposljetku, mora prigovoriti nepoznavanje stručne literature o toj temi« (88). Sveukupno, »niti u jugoslavenskoj niti u postjugoslavenskoj debati nisu iznešeni, po našem mišljenju, jezičnoteorijski zasnovani prigovori protiv varijantskog statusa srpskoga i hrvatskoga. Pogotovo pokušaj da se hrvatski uzdigne u rang zasebnog 'Ausbau-jezika' pokazao se kao nespojiv s terminološkom tradicijom u sociolingvistici« (91).

Očito je uvid u sociolingvistiku slaba točka kroatistike. O jezikoslovcima koji se pozivaju na sociolingvistiku kad tvrde da je u hrvatskom i srpskom slučaju riječ o različitim standardnim jezicima Gröschel primjećuje sljedeće: »Nažalost, takvi autori reduciraju 'sociolingvistiku' najčešće samo na proglašenost službenim jezikom (a njega usto često još pogrešno poistovjećuju sa standardnim jezikom)« (367). Proglašenost službenim jezikom nije sociolingvistički kriterij, naprotiv, »odredbe o službenom jeziku i nazivu jezika [...] su za lingvistiku i sociolingvistiku irelevantne« (284). Stoga se »iz ustavnog proglašavanja *srpskog, hrvatskog, bosanskog i crnogorskog jezika* ne mogu izvesti (socio)lingvistički argumenti protiv postojanja srpskohrvatskog kao jednog jezika« (349). (Socio)lingvistika ima svoje vlastite kriterije, nezavisne od službenih odredbi: »Pripisivanje različitim idiomima statusa pomoću odredbi o službenim jezicima ne može konkurirati s lingvističkim i sociolingvističkim kriterijima. To proizlazi već iz činjenice što preko 98% jezika na svijetu nema nikakav službeni status« (341).

A »u svim slučajevima kad se kod određivanja kategorija mogu uzimati u obzir unutarjezični i izvanjezični faktori ili kad oni čak kao osnova definicije kolidiraju, lingvistika pokazuje dominantnu tendenciju davanja prednosti unutarjezičnim datostima« (125). Npr. »premda je s državnim razdvajanjem na in-

dijском potkontinentu naziv *hindustanski jezik* potisnut iz službene upotrebe, oba idioma u lingvistici besprijeporno važe i dalje kao varijante« (88). Razlike između hrvatske i srpske varijante su još manje nego između hindske i urdske, i posve je neznanstveno što »hrvatska strana čak daje prioritet odredbama o službenom jeziku umjesto lingvističkim i sociolingvističkim kriterijima« (349). Kao takav primjer navodi Marka Tadića, komentirajući ga: »Time se od 'znanstvene zajednice' lingvista zahtijeva da politici prepusti prvenstvo kod definiranja što čini zaseban 'jezik' i da zanemari svoje vlastite klasifikacije« (349). Navodi kao podjednak primjer i Izjavu HAZU iz 2005., pokazujući da je posve udaljena od lingvistike: naime, već »odavno su predstavnici opće lingvistike i slavistike obrazložili i razglasili nalaz da su jezičnopravne i naposljetku politički motivirane odredbe o statusu idioma irelevantne za pitanje njihove klasifikacije kao zasebnih 'jezika'« (349–350).

U pozivanju kroatista na proglašenost službenim jezikom Gröschel vidi izraz slabosti: očito »hrvatska strana pripisuje ranije navođenim drugim, navodno lingvističkim ili sociolingvističkim argumentima za zasebnost hrvatskog jezika slabu uvjerljivost nakon što su oni, prvenstveno u inozemstvu, podvrgnuti temeljitoj kritici«, pa zato poduzima »povlačenje na 'siguran' teren odredbi o službenim jezicima« (350). Usto, kroatisti nisu svjesni da službeni jezik čak nije isto što i standardni jezik: službeni jezik je, Gröschel citira Eastmana, »jezik koji se koristi za poslove vlade« (331), dok standardni jezik nije ni približno tako ograničen. »'Službene jezike' mora se [...] po njihovom nastanku i po funkciji striktno razlikovati od 'standardnih jezika'. Službeni jezici su izvanjezični pravni konstrukti« (114).

Neupućenost u sociolingvistiku očituje se kod kroatista i kad samoprocjenu govornika predstavljaju kao tzv. vrijednosni kriterij u sociolingvistici. Gröschel navodi Katičića i Grčevića kao zastupnike takvih shvaćanja (315–316), razotkrivajući njihovu neosnovanost: »Da samoprocjenjivanje jezika od strane njegovih govornika nije prihvatljivo za znanost kao kriterij kod određivanja statusa, to je opće mjesto jezične sociologije odnosno sociolingvistike i u tradiciji Klossa« (317). Citira poznatog sociolingvиста Heinza Klossa: »Neće neki jezični oblik koji lingvisti jednoznačno klasificiraju kao dijalekt postati jezik zato što njegovi govornici zastupaju mišljenje da se radi o 'jeziku'« (317). Naime, »mišljenje govornika o vlastitom idiomu i o drugim idiomima, stavovi proizišli iz toga i prosudbe o vrijednosti su zbog neizbježne subjektivnosti u njima i zbog izvanjezične motivacije principijelno neprikladni za lingvističku klasifikaciju s ciljem diferenciranja između različitih jezika s jedne strane i varijeta/varijanata istog jezika s druge strane« (147).

Brojni inozemni lingvisti već su pisali o nezavisnosti lingvistike od samoprocjena govornika: npr. »o raskoraku između nalaza lingvistike i prosudbi govornika konstatiraju Hamers/Blanc (2000, 276) upućujući, između ostalog, na hinderski i urderski (hindustanski): 'Ono što su lingvisti definirali kao jedan te

isti jezik ili kao jezični kontinuum mogu različiti govornici tog jezika gledati kao različite jezike'. I u Evropi ima primjera da govornici idioma sebe pripisuju zasebnim jezičnim zajednicama dok ih lingvistika smatra govornicima dijalekta, varijante ili varijeteta određenog jezika« (316–317).

Pokazujući da »laička shvaćanja o jeziku su za lingvističku znanost irelevantna« (312), Gröschel citira razne znanstvenike. Tako npr. Sampson kaže: »Svatko je u određenoj mjeri amaterski lingvist [...]. Ali činjenica da svi mi imamo određena 'amaterska mišljenja' na temu našeg materinskog jezika ne daje tim mišljenjima nekakav specijalan status u očima znanstvenika lingvиста. Ona možda mogu biti zgodna kao početna 'radna hipoteza', ali zadatak znanstvenika je da poboljša amaterske teorije običnog čovjeka, a ne da ih uzme zdravo za gotovo. (Ne bismo jako cijenili profesora meteorologije koji bi smatrao da je cilj njegove profesije sistematizirati korpus babskih priča o prognozi vremena)« (312).

Citira i kako Trask o temi »uvjerenja govornika o vlastitom jeziku ili općenito o jeziku« sažima stav dominantan u lingvistici: »uobičajeni stav među lingvistima [...] je da ta narodna uvjerenja nisu ništa više nego zabavni komadići neznačajnih gluposti« (313).

Postoji i dodatni razlog za kritičko propitivanje narodnih uvjerenja o jeziku: poznato je, naime, da »pomoću mjera jezične politike može se manipulirati jezičnom svijesću« kod laika (316). »Utoliko su navodno spontano proizvedena vrednovanja jezika kod laika često samo refleks jezičnopolitičke odnosno jezičnoideološke manipulacije« (321).

Zanimljivo je da ono što kroatisti pokušavaju predočiti kao sociolingvističke kriterije nisu ni sociolingvistički ni uopće znanstveni kriterij, a ono što odbacuju kao kriterij je glavni sociolingvistički i uopće lingvistički kriterij: međusobna razumljivost. Gröschel utvrđuje da »kao mjerilo za uvrštavanje idioma u isti jezik međusobna razumljivost ima važnu, dominantno čak odlučujuću ulogu u novijem istraživanju jezika, dakle u općoj jezičnoj teoriji kao i u filologijama suočenima s fenomenom jezičnih varijanata« (132). Koristi se za definiranje jezika, Gröschel citira npr. Campbella: »Jezik je svaki lingvistički entitet [...] između kojeg i drugih takvih entiteta vlada međusobna nerazumljivost« (133). Također: »Međusobna razumljivost [...] je principijelni kriterij za razlikovanje dijalekata istog jezika od različitih jezika« (133).

Takvo mjesto međusobna razumljivosti zauzima ne samo u novijoj lingvistici, nego već »od zadnje četvrtine 19. st. je u teorijskim diskusijama o statusu idioma kao varijanata jednog jezika ili zasebnih jezika širom svijeta prisutan kriterij međusobne razumljivosti, pa se njegovo djelomično zapostavljanje u postjugoslavenskoj jezičnoj raspravi (kod hrvatskih jezičnih partikularista već i prije raspada Jugoslavije) mora okarakterizirati kao izraz provincijalizma u struci« (133).

Drugim riječima, »tko kao Pranjkoć (2004, 186) misli da kriterij međusobne razumljivosti nema status znanstvenog argumenta [...] ili tko kao Grčević (2002a, 6) taj kriterij svrstava prvenstveno u laičke predodžbe o jeziku suprotstavljajući mu kao navodno znanstveno primjereniju — a nužno subjektivnu — 'samoprocjenu govornika' i povijest standardizacije (kod Hrvata i Srba prvotno razdvojenu), taj time samo dokazuje vlastito nepoznavanje važnosti međusobne razumljivosti idioma u znanstvenoj povijesti lingvistike i u suvremenom jezičnoteorijskom diskursu« (151).

Gröschel pokazuje da »znanstvenosistematska relevantnost kriterija međusobne razumljivosti proizlazi kao prvo iz važnosti kategorija 'komunikacije'/'sporazumijevanja' i 'razumijevanja' u taksonomijama poddisciplina istraživanja jezika« (134). Kao drugo, »znanstvenosistematska bitnost međusobne razumljivosti može se izvesti i iz hijerarhijskog ranga koji pripada tom kriteriju kao manifestaciji komunikativnog aspekta jezika u sklopu jezičnih funkcija« (135). Naime, uopće ne stoji pod znakom pitanja — ovdje Gröschel citira Mounina — da »*komunikativna* funkcija je primarna, prvotna i temeljna funkcija jezika, a sve druge su samo aspekti i modaliteti« (135). Interesantno je da ni tu neupitnu činjenicu kroatisti ne znaju, nego tvrde da je simbolička funkcija jezika jednako važna ili čak važnija od komunikativne.

Jasno je zašto kroatisti zaobilaze međusobnu razumljivost kao osnovni sociolingvistički kriterij za utvrđivanje da li se radi o jednom ili o nekoliko standardnih jezika. Njenom primjenom dobiva se nedvosmislen rezultat, poznat ne samo domaćim nego i brojnim inozemnim lingvistima: Gröschel citira kako npr. Trudgill kaže da hrvatska i srpska varijanta »su potpuno međusobno razumljive« (140), Leto također navodi da »jezična razumljivost između Srba i Hrvata je potpuna« (140).

Kroatisti često upućuju na razliku u terminologiji između hrvatske i srpske varijante, tvrdeći da ona uzrokuje međusobnu nerazumljivost i da je stoga riječ o različitim jezicima. Očito nisu svjesni da »s gledišta semantičke teorije mora se mjerenje međusobne razumljivosti idioma ograničiti na usporedbu običnog jezika«, dakle bez »strukovnog jezika (i terminologije)« (137). U tom kontekstu Gröschel navodi kako npr. Coseriu kaže da »znanstvena i tehnička terminologija ne ubraja se u jezik«, »njen opis i njena povijest ostaju principijelno izvan opisa jezika i izvan povijesti jezika kao sistema značenja« (137), odnosno: »Terminologija je [...] doduše formalno jezična, ali mora ostati isključena kod strukturnih istraživanja rječničkog blaga« (138).

Obrazloženje za »isključivanje stručnog vokabulara iz istraživanja međusobne razumljivosti« je što »stručni izrazi (npr. iz psihologije, medicine, kompjutorske tehnike) su prosječnom govorniku idioma A, koji nije specijalizirano obrazovan, jednako nerazumljivi kao govorniku idioma B« (137–138). Pa »budući da su strukovni leksemi i kod jezika bez varijanata (poput ruskog ili mađarskog) prosječnom govorniku bez odgovarajuće prednaobrazbe općenito ne-

razumljivi (ne uslijed manjkavog znanja jezika, nego uslijed manjkavog 'znanja svijeta'), ne smiju se uzimati u obzir ni kod usporedbe rječničkog blaga s ciljem saznavanja kvantitativnih razlika koje utječu na međusobnu razumljivost između hrvatskog i srpskog (u datom slučaju i bosanagog/bošnjačkog i crnogorskog). Npr. govorniku hrvatskoga značenje eventualno puristički standardiziranog stručnog vokabulara njegovog vlastitog idioma je jednako nerazumljivo kao i značenje odgovarajućeg internacionalizma na srpskom (i obrnuto)« (138).

U knjizi se izlaže podsmijehu tekst Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u kojem se 1996. kuhinjski recept predstavlja kao dokaz za zasebnost hrvatskoga i srpskoga jezika. Navodeći inozemne autore koji su već prije ukazivali na komičnost takvog »dokaznog materijala« kod HAZU, Gröschel ga popraća komentarom da »granice između realnosti i satire rasplinjuju se i inače u postjugoslavenskoj debati o jeziku« (154). Napominje da kad bi kulinarski rječnik bio dokaz za različitost jezika, onda bi se vrlo lako unutar same Njemačke moglo razgraničiti nekoliko standardnih jezika (154).

Neutralan promatrač je svjestan da između standardnog jezika u Hrvatskoj i u Srbiji »principijelno ne smije biti precijenjena realna dimenzija razlika u leksikonu« (49). Uostalom, neosporno je da su razlike u rječničkom blagu na dijalektalnoj razini unutar Hrvatske ili unutar Srbije »znatno veće nego između zapadne i istočne varijante srpskohrvatskog standardnog jezika« (50).

Neznatnost jezičnih razlika između varijanata srpskohrvatskog jezika rezultira međusobnom razumljivošću, a ona je najbitniji (socio)lingvistički kriterij za utvrđivanje da li se radi o jednom jeziku ili o nekoliko. »S međusobnom razumljivošću kao odlučujućim kriterijem za pripadnost idioma istom jeziku povezan je nedostatak bilingvizma između govornika tih idioma. Međusobna razumljivosti i nepostojanje bilingvizma stoje u korelaciji sa strukturnom sličnošću idioma koju je utvrdila systemska lingvistika. Sve tri navedene činjenice su karakteristične za jezične oblike klasificirane u lingvistici kao varijante, npr. za varijante njemačkog, engleskog ili španjolskog« (148). Kao što je vidljivo u citatu, i lingvistika i sociolingvistika ujednačeno dokazuju da je riječ o jednom standardnom jeziku s varijantama, pa zato Gröschel kritizira tvrdnju kod Miloša Okuke da se lingvistički gledano radi o jednom jeziku, a socio-lingvistički gledano o nekoliko različitih standardnih jezika (275).

Gröschel primjećuje kod domaćih jezikoslavaca kako umjesto da primjenjuju (socio)lingvističke kriterije, ponašaju se »kao da je sama želja za razgraničavanjem dovoljna za nastanak novih standardnih jezika« (100). Zapaža i da puristički interveniraju u rječnik. U tom kontekstu podsjeća da »puristička revizija kanona normi nekog već standardiziranog idioma (poput hrvatske varijante) ne dovodi do nastanka novog i time zasebnog standardnog jezika« (130). Kao ilustraciju navodi Ataturkove jezične reforme 20-ih god. 20. st. s 'čišćenjem' turskoga od arapskih i perzijskih riječi, ističući da time nije nastao

nekakav 'novoturski', a isto vrijedi i za razdoblje purifikacije rumunjskog jezika, estonskog i drugih (130).

Što se tiče prihvaćenosti purističkih intervencija u Hrvatskoj, »mnogo upućuje na to da postjugoslavenski (re)kroatizirajući program nije naišao na dovoljan odjek kod većine govornika« (172). Kako bi motivirali šire slojeve društva na prihvaćanje purizma i zakona za zaštitu jezika, kroatisti tvrde da za uzor uzimaju prestižnu Njemačku. No, u Njemačkoj ne postoji nikakva puristička jezična politika ni zakon za zaštitu jezika, a nije ni u ustavu njemački proglašen službenim jezikom, pa zato Gröschel napominje kroatistima da u tom kontekstu »upućivanje na Njemačku je potpuno promašeno« (166). Ono na što se kroatisti ugledaju, iako jedan dio njih to izbjegava priznati, je jezična politika fašističke Nezavisne Države Hrvatske: Gröschel zapaža da teze iz *Zakonske uredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu* donešene 1941. godine ponavljaju se »u hrvatskim publikacijama od sedamdesetih, pojačano od devedesetih godina« (19).

Poznato je da kroatisti kao argument za zasebnost jezika ističu da se jezik u Hrvatskoj razlikuje od jezika u Srbiji po količini posuđenica i po jezicima iz kojih je posuđivano. Gröschel pokazuje da to nije razlog da se govori o različitim jezicima: »Naposlijetku, nitko ne bi njemački u južnom Tirolu nazvao zasebnom varijantom ili, pogotovo, 'jezikom' samo zato što ima više posuđenica iz talijanskog nego drugi dijelovi austrijskog njemačkog« (281).

Nadalje, napominje ono što je u općoj lingvistici odavno dobro poznato ali ne i među kroatistima, a to je da je pravopis posve periferan za pitanje radi li se o jednom ili o nekoliko jezika (233). Iz perspektive znanstvenika upućenog i u opću lingvistiku i u južnu slavistiku Gröschel kritizira i kako domaći jezikoslovci koriste termine: npr. kaže da Brozovićev koncept *dijasistema* se »od početka mora ocijeniti kao nekonzistentan« i ne treba ga uopće upotrebljavati (82). S obzirom da je termin *dijasistem* uveo Uriel Weinreich, i to s drugim značenjem od onoga koje mu pripisuje Brozović, pita se da li je to Brozoviću uopće bilo poznato i podsjeća kroatiste da »preporučljivo je već uvedene termine ne koristiti još jedanput za nešto sasvim drugo jer to pravi neželjenu zbrku« (82).

A Brozovićevom nazivu *srednjojužnoslavenski dijasistem* zamjera da »jezično–strukturno nije moguće razgraničiti to tzv. srednjojužnoslavensko područje niti na sjeverozapadu (kajkavsko–slovenski pored kajkavsko–hrvatskog) niti na jugoistoku (s obzirom na torlačko dijalekatsko područje)« (83). Nadalje, iz općelingvističkog kuta gledanja pita se što bi uopće bilo Brozovićevo 'organski/neorganski idiom' (81), a zapaža i da kroatistički »novi termini *otvornik* i *zatvornik* su ne samo 'nepotrebni' kako je Pranjковиć formulirao, nego su i stručno pogrešni jer 'otvoreni glasovi' (aproksimanti) i 'zatvoreni glasovi' (kluživ, ploziv) prema API–normi ni u kojem slučaju nisu istoznačni s 'vokalima' i 'konsonantima'« (165).

O Brozovićevoj tvrdnji, prihvaćenoj u kroatistici, da su u 18. st. kajkavski i štokavski bili regionalne varijante hrvatskoga književnog/standardnog jezika Gröschel pokazuje da je posve neutemeljena jer »u 18. st. nije postojao neki jezični entitet koji bi 'natkriljavao' kajkavski i štokavski. Podrazumijevanjem njegovog postojanja Brozović pokušava samo da već u onom razdoblju štokavski koji se i u pisanome obliku 'koristio u Hrvatskoj' razdvoji od štokavskoga koji u ondašnjoj Srbiji nije bio normiran za pisanu upotrebu. Izraz 'hrvatski' za to razdoblje nije primjeren ni kao naziv jezika ni kao naziv etnosa jer nacionalno samoubrajanje stanovnika pojedinih regija (npr. Dalmacije i prije svega Dubrovnika) u hrvatstvo odvijalo se tek u 19. st.« (90).

Primjedba iz zadnje citirane rečenice otkriva još jednu slabu točku kroatistike: neupućenost u proces nastanka naroda/etnosa i nacija. Uočavajući da Katičić piše kao da hrvatski narod postoji već tisućama godina (323), da jednako pišu i Babić, Samardžija/Selak i Kovačec (323), Gröschel im citira spoznaje iz suvremene sociologije da »narodi/etnosi nisu povijesno apsolutne i konstantne jedinice« (325). Podsjeća da »istraživači nacionalizma poput Ernesta Gellnera, Benedicta Andersona i Erica Hobsbawma pokazali su da se narodi dođuše doživljavaju kao univerzalni i sjevremenski, ali da su objektivno gledano pojave modernog doba« (322). Drugim riječima, »suvremeni pojam naroda razvio se tek u novo doba« (179).

Po strani od tih spoznaja ostali su tzv. primordijalisti, među koje Gröschel svrstava i nabrojane kroatiste (323). U kratkim crtama, »osnovni stavovi primordijalizma su: razvrstavanje ljudi u različite narode proizlazi iz 'prirodnog uređenja'. Različitost naroda ostaje u osnovnome konstantna. Narodi su primarno zajednice povezane porijeklom. U Evropi postoji direktni kontinuitet između plemena iz doba seobi i naroda/nacija iz novog doba« (322). Ali istraživanja pokazuju suprotno, a njihov rezultat se može obuhvatiti pojmom konstruktivizma: »Suprotne pozicije konstruktivizma su: svi evropski narodi su društveni konstrukti novoga doba. Narodi nisu statične grupacije utoliko što znaju integrirati etnički prvotno strane elemente i što dijelove vlastitog etnosa ustupaju drugima« (322).

Kroatisti podrazumijevaju da se narod i jezik podudaraju, no neosporno je da to nije točno jer, kako Gröschel citira Haarmanna, »postavku da jezik nije inherentno obilježje etnosa nego nezavisna od toga i samostalna komponenta potvrđuju brojni konkretni primjeri« (327). Nepoznavanjem tih činjenica kroatisti još jednom pokazuju da su primordijalisti: poznato je da »za razliku od konstruktivizma, sklon je primordijalizam poistovjećivanju narodne zajednice i jezične zajednice« (322).

Potpuno isti primordijalizam Gröschel zapaža kod grupe srpskih filologa koji su 1998. sastavili *Slovo o srpskom jeziku* (263–267). Kritizirajući oštro što potpisnici *Slova* negiraju »konstituiranje različitih nacija među govornicima štokavskoga«, Gröschel utvrđuje i da njihovo »poistovjećivanje štokavskoga sa

srpskim [...] naknadno krivotvori činjenice izgradnje srpskohrvatskoga standardnog jezika« (265). Prekrajanjem sociolingvističke teorije o varijantama, u *Slovu* »se prezentira jedan varijantski model u kojem srpski fungira kao nadređeni entitet« (265). Osuđujući sve to, Gröschel zaključuje da »u *Slovu* se manifestira jezični nacionalizam u obliku serbocentrizma« (266–267). Ne zaboravlja napomenuti i da »reakcija ozbiljnih srpskih istraživača jezika na *Slovo* uslijedila je odmah«, i u nastavku citira brojne srpske lingviste koji su odmah osudili sadržaj *Slova* (265–266).

A primordijalističkim kroatistima Gröschel napominje o temi nastanka nacija da »proces pravljenja nacije tekao je kod Hrvata i Srba tek od tridesetih godina 19. st.« (179) i da je pogrešno koristiti za taj proces izraz 'preporod' (325–326). Naime, »od strane nacionalnih ideologa propagirano pozivanje na srednjovjekovne dinastijske države nije održivo kad se podvrgne ozbiljnom znanstvenom preispitivanju« (326).

Nije održivo ni kroatističko predočavanje naziva *ilirski* iz davnih stoljeća kao da je značio isto što danas znači *hrvatski*: »pokušaji s hrvatsko-partikularističke strane da od početaka objavljivanja sve rječnike i gramatike s nazivom *Ilirski* prisvoji kao isključivo 'hrvatske' i pripiše samo vlastitoj povijesti jezika nisu legitimni« (9).

Govoreći o povijesti dvodijelne oznake *srpsko-hrvatski* jezik, Gröschel navodi da ju je koristio već i Gaj, te da stoga »Pranjčević (2004, 188) se, dakle, vara kad nastanak te složenice datira u 'drugu polovicu 19. stoljeća'« (10). A »kod bosanskog franjevca Ivana Franje Jukića, predstavnika iliraca, već 1842. nalazimo obrnuti redosljed složenice: *hrvatsko-srpski*« (10).

U svjetskoj lingvistici poznati su i drugi primjeri dvodijelnih naziva jezika sastavljeni od imena etnosa kao u slučaju srpskohrvatskoga. Gröschel nabraja neke od njih: *Afar-Saho*, *Achê-Guayaki*, *Damara-Nama*, *Arifama-Minafia* (30). Ističe da se kod njih također koristi i obrnuti redosljed komponenata kao i kod *srpskohrvatskoga* (30).

Nastavljajući govoriti o nazivanju jezika u prošlosti, Gröschel uočava da je od 1941. u Srbiji službena oznaka za jezik bila *srpski*: »Dakle, naziv jezika *srpskohrvatski* je za vrijeme drugog svjetskog rata bio prognan iz službene upotrebe ne samo u Hrvatskoj nego i na srpskom području« (20). Jednodijelni nazivi jezika bili su i u AVNOJ-evskim dokumentima, što kroatisti danas predočavaju kao dokaz da se radi o različitim jezicima. Gröschel, međutim, podsjeća da »ne može se polaziti od toga da su u sastavljanju spomenutih tekstova sudjelovale filološki odnosno lingvistički obrazovane osobe« (21). Nego, »vjerojatnija je pretpostavka da su ti izrazi preuzeti iz razgovorne prakse, u kojoj je oduvijek davana prednost jednodijelnim nazivima naspram akademskih složenica *srpskohrvatski* odnosno *hrvatskosrpski*« (21). Kad HAZU u Izjavi iz 2007. pasáže o jeziku iz rezolucije AVNOJ-a i ZAVNOH-a »hvali kao 'razumne'«, Gröschel ne može a da to pomalo s podsmijehom komentira: »Čovjek

bi pomislio da u postjugoslavenskoj debati tekst AVNOJ–evske rezolucije neće više igrati nikakvu ulogu zbog radikalnog prekida s ideologijom titovskog socijalizma [...]. Međutim, suprotno je: jezični partikularisti u Hrvatskoj i danas uzimaju rado u pomoć tekstove partizanskog pokreta« (21–22).

O jeziku u Italiji koji kroatisti nazivaju *moliškohrvatski* Gröschel zapaža da ga njegovi izvorni govornici nazivaju *naš jezik* (33). Objašnjenje što kod njih »naziva *hrvatski* nema je da on u domovini tih prije 500 godina iz Hercegovine odseljenih govornika štokavsko–ikavskog dijalekta još nije postojao. Karakteristično je da ta etnička grupa ne koristi ni etnonim *Hrvat*, nego za sebe koristi manje specifiziran izraz *Zlav* (*Slaven*) — to je pokazatelj da u doba iseljavanja samoodređivanje u nekakvu hrvatsku naciju još nije postojalo« (33–34).

A o jeziku u austrijskoj pokrajini Gradišće Gröschel naglašava da »pokušaji unutar hrvatske lingvistike da se pojam 'književnojezični izraz' primijeni na gradišćansko–hrvatski moraju se odbaciti kao neprimjereni. [...] Gradišćansko–hrvatski standardni jezik se u usporedbi sa srpskohrvatskim i u usporedbi s hrvatskom varijantom mora genealoški klasificirati kao zaseban 'jezik', naime kao 'prividno dijalektizirani Abstand–jezik'« (64).

Gröschel nakon propitivanja odbacuje i kroatističku tvrdnju da je u doba SFRJ vladao jezični unitarizam: »Naknadno stiliziranje hrvatskoga u *jezik–mučenik* za vrijeme SFRJ [...] je neumjesno« (45). I drugi inozemni autori došli su do istog zaključka, npr. citira kako Bobaljik/Pensalfini ističu da se ni jeziku u Hrvatskoj ni jeziku u Bosni za vrijeme Titove Jugoslavije ne može pripisati status ugroženih jezika (42). Kroatisti kod svoje tvrdnje o jezičnom unitarizmu kao da nisu svjesni da srpska varijanta ima dvostruko više govornika naspram hrvatske (38) i da »demokracija uvijek implicira povlastice za većinu i ograničene mogućnosti za manjinu« (39–40). Taj princip »ne može se poništiti zahtjevom za paritetom svih grupa bez obzira na njihovu veličinu. Tako da je baš posljedica demokratskog principa što između jezika sa znatno različitim brojem govornika formalna ravnopravnost nigdje ne rezultira stvarnom jednakošću u svim jezičnim domenama« (40).

Za usporedbu Gröschel napominje da govornici urdske varijante u Indijskoj Uniji nisu postavljali zahtjeve za paritetom svoje varijante hindustanskog u službenoj upotrebi, premda su itekako mogli uočavati dominantnost druge varijante koja se od njihove razlikuje i jezično i po upotrebi drugog pisma (40–41). A i govornici austrijskog njemačkog ili švicarskog njemačkog već odavno žive sa sviješću da njihove varijante nisu dominantne ni po broju govornika ni po proširenosti i da se one ne podučavaju u inozemstvu (41).

Stoga kad se pogleda kako druge države postupaju s jezičnim varijantama, »moramo argumente koje je hrvatska strana navela kao opravdanje za raskid Novosadskog dogovora gledati kao lingvistički neuvjerljive, a zahtjeve za apsolutno paritetskom zastupljenošću hrvatskoga u svim saveznim državnim insti-

tucijama kao najvećim dijelom pretjerane« (44). Naime, za razliku od kroatističkih tvrdnji, dominacija srpske varijante u Beogradu i u inozemnim predstavništvima ne može se okarakterizirati kao »ugrožavanje« hrvatske varijante: »Konkretno gledano stvarno je teško npr. u uputama ambasadi u Mexico City ili u izvještajima predstavništva JAT-a iz New Delhija na srpsko-ćiriličkoj varijanti vidjeti nekakvo 'ugrožavanje' hrvatskoga« (42). Jer dok god se u samoj Hrvatskoj mogla slobodno koristiti hrvatska varijanta u medijima, školama, na sudu itd., — a tako je stalno bilo — dotle ona nije bila ugrožena (42).

S obzirom da kroatisti, kad uvjeravaju da se radi o zasebnim jezicima, bježe od uspoređivanja s istovjetnim jezičnim situacijama u svijetu tvrdeći da se njihov slučaj razlikuje od svih drugih, Gröschel ih podsjeća na jedan od temeljnih principa u znanosti: »Ono što Brozović, Grčević, Babić i drugi Hrvati sa sličnim pogledima, kao i inozemni slavisti poput Auburgera [...] zaboravljaju je metodički postulat, nadređen svakom opisu jezika: zadatak istraživanja jezika kao i svake druge znanosti je apstrahiranje razmjerno 'nebitnih' svojstava pojedinačnih objekata kako bi se došlo do općevažećih tvrdnji. Apstrahiranje znači (za razliku od idealiziranja) redukciju kompleksnosti bez gubitka informacija. Kad bi se (socio)lingvistika odrekla tog postupka, ne bi se odmakla od nagomilavanja fakata važećih za samo jedan jezik« (78).

Uspoređujući s podjednakim jezičnim situacijama, Gröschel navodi da »u EU ne postoje zasebne redakcije tekstova i prevođenja za britanski engleski i irski engleski ili za sjevernonizozemski i južnonizozemski [...] iako i u tim slučajevima postoje leksičke razlike« (358). Također navodi da za nastavne predmete u inozemstvu »koriste se jednostavno izrazi *engleski, francuski, španjolski* ili *njemački*, dok u praksi nastavni materijali su usmjereni na prenošenje znanja jedne određene 'standardne varijante', naime pretežno britanskog engleskog, evropskog francuskog i španjolskog, te njemačke varijante njemačkoga« (97).

Kroatistima koji zahtijevaju zaseban studij u inozemstvu uzvraća da »uvođenje razdvojenih studija iz kroatistike, bošnjakologije, serbistike i montenegrinistike ne bi bilo lingvistički opravdano« (359). Štoviše, »i dalje su nepotrebni zasebni lektorati za hrvatski, bošnjački, srpski i crnogorski. Jednako su izlišni kao i za sjevernonizozemski i južnonizozemski ('holandski' i 'flamanski') ili za druge jezike s varijantama« (374).

Gröschel citira kako se Katičić poziva na demokraciju i etiku kad zahtijeva da se na fakultetima ne koristi naziv *srpskohrvatski jezik* i da se uvede naziv *hrvatski jezik*. Na to Gröschel kaže: »mora se propitati njegovo shvaćanje odnosa između znanosti (o jeziku), 'demokracije' i 'etike'. Znanstveno istraživanje i nastava ne mogu biti 'demokratski' tako što osjećajima i mislima 'onih kojih se tiče', tj. mase naivnih govornika, ustupe prednost nad znanjem eksperata, nego jedino tako da svoje spoznaje učine pristupačnim svakome. Isto vri-

jedi i za druga znanstvena područja. Nitko neće ozbiljno zastupati mišljenje da kod dijagnoze i terapije bolesti treba dati prednost, naspram metoda akademske medicine, metodama narodske medicine koje su bolesniku kao 'onome koga se tiče' poznate. U skladu sa znanstvenom 'etikom' i lingvistike je da 'oni-ma kojih se tiče' razjasni koliko ima istine u njihovim laičkim predodžbama, a ne da ih učvršćuje u njihovim predznanstvenim odnosno izvanznanstvenim prosudbama« (320).

Nadalje, Gröschel pokazuje da »tko, kao Katičić ovdje, pokušava svoj autoritet dobiven pomoću zasluga na drugim područjima koristiti za postizanje njemu počudnih jezičnopolitičkih pogleda, isključuje naposljetku sam sebe iz stručnoznanstvenog diskursa. Instrumentaliziranje emocija [...] je 'moralna to-ljaga' posebne vrste, koja južnu slavistiku njemačkog govornog područja treba zastrašiti kod ophođenja s nazivom *srpskohrvatski jezik*. Tko poseže za takvim sredstvima, razotkriva i vlastitu sumnju u uvjerljivost svojih inače iznošenih argumenata za zasebnost hrvatskoga« (359).

328

Katičić je, kako ga Gröschel razotkriva, predstavnik filologije u službi politike, a takva filologija »pravi ili učvršćuje jezične ideologije« (369–370). Gröschel secira i razloge zbog kojih se filolozi srozavaju u sluge politike. Kao prvo, »'nacionalni' angažman jezičnih secesionista se i financijski honorira« (258). Oni »mogu računati s raznim privilegijama u društvu: s napredovanjima u karijeri, članstvom u akademiji, nagradama spojenim s novčanom potporom, prihodima od gramatika, pravopisa i rječnika koje su oni napisali a ministarstvo odobrilo za škole i sveučilišta« (370).

Poznato je da »što se tiče prihoda, jedva da se može dosegnuti stanje zasićenosti kod ikoga. No, ostaje da se zapitamo što je ponukalo one koji su u karijeri već postigli uspjeh da postanu nosioci jezičnosecesionističkog pogleda« (371). Odgovarajući na to pitanje Gröschel pokazuje da se još jedan razlog za ispolitiziranost jezikoslovaca sastoji u sljedećem: »Šira javnost se obično ne zanima za lingviste, slično kao ni za znanstvenike iz područja književnosti ili za sveučilišne filozofe, što znači da njihov rad društveno ne dobiva priznanje kakvo očekuju. No, nacionalni filolozi mogu privući javnu pažnju u turbulentnim vremenima raspada države ako znaju, prvenstveno preko medija, sebe profilirati u pobornike 'nacionalnih interesa'. Šansa da kao značajni predstavnici nacionalne avangarde postanu priznati u društvu mogla bi biti važan motiv zašto su se neki lingvisti koji su za vrijeme Tita zastupali jezičnounitari-stički stav preobrazili u jezične partikulariste« (371).

Takav »specijalno upečatljiv primjer prilagođavanja koncepcijama jezika dominantnim pod različitim političkim sistemima pruža vodeća figura postjugoslavenskog hrvatskog jezičnog separatizma«: Stjepan Babić (371). Upada u oči kako »u svojim procjenama srpskohrvatskoga jezika Babić je u usporedbi s ranijim publikacijama postao 'od Pavla Savle'. Još 1964. bio je uvjereni zastupnik 'uklanjanja hrvatsko–srpskih jezičnih razlika', i možemo čitati kod

njega o 'jezičnom jedinstvu Srba i Hrvata': 'Jedinstveni je jezik idealno rješenje' (Babić 1964, 71), i (ibid., 72): 'lingvisti [...] su dužni [...] da utječu da se težnja k jedinstvu što prije ostvari'. Nakon raspada Jugoslavije Babić se pretvorio u fanatičnog zagovornika maksimalnog diferenciranja hrvatskoga i srpskoga. Njegov slučaj egzemplarno pokazuje kako su u Hrvatskoj zadnjih desetljeća često nastupale iste osobe kao normatori jezika jedanput s unitarističkim pozicijama, a drugi puta sa secesionističkim« (75).

Čitavo vrijeme u Babićevoj pratnji nalazi se i Radoslav Katičić, koji se zadnjih godina tuži na nedovoljan odaziv u inozemnoj slavistici, što Gröschel ovako komentira: »Katičićev prigovor (2001b, 582) upućen prvenstveno inozemnoj slavistici da neki 'serbokroatisti' 'teško čuju, a neki ne čuju nikako' zahtjev za zasebnom kroatistikom na planu lingvistike, može se s većim pravom obrnuto uputiti hrvatskim filolozima, koji se 'prave gluhi' na argumente protiv zasebnosti hrvatskog jezika iznešene u inozemnoj slavistici« (371).

Gröschel ne može a da ne uoči kako »sveukupno pokazuju jezičnopartikularistički orijentirani lingvisti među Hrvatima, Bošnjacima i Crnogorcima i nakon jedne diskusije 'za i protiv srpskohrvatskoga', koja traje već preko desetljeće i pol, začuđujuću rezistenciju prema dokazima 'za srpskohrvatski' iznešenima ne samo od strane lingvista u inozemstvu nego i u njihovoj domovini« (371). Kod ignoriranja dokaza vidi na djelu psihološki mehanizam, primjenom kojeg »se potiskuje spremnost za 'promjenom smjera' kad se pojave defekti u vlastitoj argumentaciji« pa »čovjek ono što bi u stvari mogao znati ne želi znati« (371). Takav postupak je »vrlo opasan i, naposljetku, nemoralan« (372). Nažalost, »od taštine, koja bi mogla biti povrijeđena priznavanjem vlastitih zabluda, očito ni lingvisti nisu oslobođeni« (372).

Što je najgore, »ustrajavanjem na svojoj jezičnoideološkoj vjeri, jezikoslovci u službi politike u državama nasljednicama Jugoslavije već su više generacija studenata indoktrinirali u duhu jezičnog apartheida, i znanstveni podmladak usmjeren na karijeru naveli na oportunističko preuzimanje svojih pogleda« (372).

Gröschel opisuje kako se kroatisti služe raznim metodama da bi i inozemne slaviste naveli na preuzimanje svojih pogleda, npr. »tko kao predstavnik inozemne slavistike ili opće lingvistike eksplicitno negira ispravnost argumentata za zasebnost hrvatskog jezika i ustrajava na postojanju [...] *srpskohrvatskoga*, mora računati s tim da će u Zagrebu postati *persona non grata*, što mu baš neće olakšati pristup knjižnicama ili arhivima u Hrvatskoj« (367). U knjizi Gröschel oštro kritizira neznanstvenost kod Leopolda Auburgera (77–80), Sveina Mønneslanda (252) i Elisabeth von Erdmann–Pandžić (80), zapažajući da bez preispitivanja preuzimaju tvrdnje hrvatskih jezikoslovaca.

Čak jedno zasebno poglavlje posvećuje pokušajima od strane novih južnoslavenskih država da interveniraju na inozemnim slavistikama, da utječu na tamošnje nazive lektorata, profesura i studija, te na izbor budućih profesora

(364–367). Popraća to komentarom: »Kad jedan predsjednik države misli da mediji u inozemstvu podliježu državnoj kontroli, i kad jedna ministrica za obrazovanje vjeruje da u inozemstvu može zahtijevati nazive jezika i način organiziranja visokih škola i knjižnica u skladu sa svojim željama, onda to mnogo govori o slobodi medija, istraživanja i nastave u njihovoj domovini« (365).

Navedeno »ograničavanje slobode medija i slobode mišljenja, što je više puta javno kritizirano od strane zapadnjačkih institucija, važno je i još uvijek važi u jezikoslovnim glasilima kakvo je Babićev časopis *Jezik* ili kakvi su članci, monografije i zbornici u izdavaštvu pod utjecajem zagrebačke Akademije, gdje je do danas upotreba naziva *srpskohrvatski jezik* (odnosno *hrvatskosrpski*) tabu« (163). Drugim riječima, »mehanizmi cenzure i autocenzure zbog uzimanja u obzir politike djelovali su i djeluju i u redakcijama stručnih publikacija« (163).

Zato Gröschel smatra shodnim podsjetiti domaće jezikoslovce da »bilo koje 'nacionalno orijentiranje' u znanosti je nespojivo s postulatom znanstvene objektivnosti, bez obzira radi li se o astrofizici, genetici, filozofiji ili o lingvistici i filologiji« (293). Umjesto da zadrže znanstvenu objektivnost, domaći jezikoslovci postali su nosioci politike nacionalizma: »Nažalost, i jezični nacionalisti među Hrvatima, Bošnjacima, Srbima (grupa oko *Slova*) i Crnogorcima [...] su konstruiranjem ili održavanjem mitova o jezičnoj povijesti i širenjem scenarija o ugroženosti jezika pridonijeli učvršćivanju predrasuda, stereotipa i neprijateljskih slika o susjednim narodima koji govore istim jezikom« (377).

A sa znanstvene strane, »teorijska osnova koju su dali jezikoslovci u službi politike za hipotezu o zasebnim jezicima pokazala se neuvjerljivom«, zaključuje Gröschel nakon analize u svojoj knjizi (377). To ujedno znači da »zamjenjivanje naziva *srpskohrvatski jezik* (odnosno *hrvatskosrpski*) pomoću *hrvatski*, *srpski*, *bosanski* i *crnogorski* nije opravdano iz lingvističke i sociolingvističke perspektive« (344). Opravdanje ne mogu pružiti ustavne odredbe o službenim jezicima jer »političko-administrativne i pravno ozakonjene manipulacije nazivom jezika irelevantne su za lingvističko i sociolingvističko prosuđivanje jezične stvarnosti« (17).